

VERESS EMŐD

Vitaindító javaslatok a román–magyar viszony rövid távú javítása és hosszú távú fejlesztése kapcsán: a kisebbségi törvény aktualitása és egyéb problémák

Proposals for the Short-Term Improvement and Long-Term Development of the Romanian–Hungarian Relationship: Topicality of the Minority Act and Other Problems

Abstract: The aim of the discussion paper is to assess the current state of Romanian–Hungarian relations in Transylvania, the causes of the problems and possible ways to improve interethnic links. The proposals include legal and non-legal solutions. From a Hungarian point of view, it is not possible to circumvent the redesign of the dialogue; it is necessary to be able to explain why the goal is to achieve consociational democracy. In this context, it is also necessary to write a short programme document in Romanian outlining the ideal model of coexistence. The legal instrument for moving forward still seems to be the Minority Act provided for in the Constitution but never adopted. In this regard, Romania is in a situation of anti-constitutionality due to omission. Resolving the problem of language use in the judiciary is also a key issue. The establishment of training centres in Cluj-Napoca and Iași within the framework of the National Institute of Magistracy in the short term may be a step forward to tackle the under-representation in the judiciary, while consociational democracy is the solution in the long term for this issue as well. The topic of cultural autonomy, which already exists in certain elements, is also open and may lead to progress, and this must be resolved within the framework of the Minority Act.

Keywords: Transylvania, Romanian–Hungarian relations, Minority Act, anti-constitutionality due to omission, judicial professions, cultural autonomy, consociational democracy

Összefoglaló: A vitaindító tanulmány célja, hogy felmérje a román–magyar viszonyok jelenlegi állapotát Erdélyben, a problémák okait és az etnikumközi kapcsolatos javításának lehetséges útjait. A javaslatok között jogi és nem jogi megoldások is szerepelnek. Magyar szempontból nem lehet megkerülni a párbeszéd újratervizését, meg kell tudni magyarázni, miért a konszociációs demokrácia megvalósítása a cél. E körben az együttélés ideális modelljét vázoló román nyelvű, rövid programdokumentum megírása is szükséges. A továbblépés jogi eszközként továbbra is az alkotmány által előírt, de meg nem alkotott kisebbségi törvény tűnik. E vonatkozásban Románia a mulasztásos alkotmányértékelés helyzetében található. Szintén kulcskérdés az igazságszolgáltatási nyelvhasználat problémájának a rendezése. A bírói és ügyészi pályákon jelentkező alulreprezentációra rövid távon a Magisztratúra Nemzeti Intézetének keretein belül a kolozsvári és a jászvásári képzőközpontok létrehozása is jelenthet előrelépést, hosszú távon viszont

a konszociális demokrácia a megoldás. A bizonyos elemeiben már létező kulturális autonómia kérdésköre is nyitott és előrelépéshez vezethet, ezt a kisebbségi törvény keretei között kell rendezni.

Kulcsszavak: Erdély, román–magyar viszony, kisebbségi törvény, mulasztásos alkotmányértés, bírói és ügyészi hivatásrendek, kulturális autonómia, konszociális demokrácia

1. A román–magyar viszony fontosságáról

Az utóbbi időszakban újra a politikai manipuláció eszközeként használták az erdélyi magyar kérdést Romániában. Leglátványosabban Iohannis államfő. Ami zavaró, hogy ez milyen (túl) könnyen ment, és milyen kevés és erőtlén ellenreakciót váltott ki. Ennek nyilván nagyon sok oka van.

Erdélyi magyar közösségként is jelentős mulasztásaink és lemaradásunk van e kérdéskörben. Kifejezetten zavaró, hogy a magyar közösség felé megfogalmazott – egyébként korrekt – üzenetünk mellett oly kevés mondandónk volt és van a románok irányába. Talán érdemes most végiggondolni, értelmezni a helyzetet, felmérni a mozgásteret, és legalább azt kezdeményezni, ami rajtunk áll. Ezért vázolok fel néhány gondolatot, anélkül, hogy a kérdéskör komplexitását tagadnám vagy teljességre törekednék. Szükségesnek tartom (e keretek között először az erdélyi magyar) értelmiségi együttgondolkodást ebben a témában. A politikai képviselőtünknek is szüksége van (lehet) az ilyen tisztázó segítségre. Célunk, hogy vázoljuk elképzeléseinket a jelenlegi helyzetben esetleg szükséges korrekciókról, csak olyan elképzeléseket vázolva, amelyek nem irreálisak. Nagyon is ideje lenne elindítani az erdélyi magyarság körében a románokkal való viszony jövőjéről szóló vitát, közös gondolkodást, amelyet megfelelő cselekvés is követ. Tehát az alábbi sorokat elsősorban vitaindítónak szánom – talán kimozdulunk a holtpontonról.

Alaptételem, hogy Erdélyben sorsunk kétségtelen rendezetlenségéért önmagunk is viselünk felelősséget, és a rendezés lehetetlen a románsággal való megállapodás, kompromisszum és folyamatos együttműködés nélkül. Ebben a kontextusban vázolok fel néhány kérdést és megoldási javaslatot – miként jeleztem, szigorúan a realitás és a megvalósíthatóság jegyében.

2. Román nyelvtudás

Általában az együttműködés, de Erdélyben, egyéni szinten a munkaerőpiaci siker is a román nyelvtudáson múlik. Az oktatási rendszerben a román nyelv oktatásának rendezésére vonatkozó kísérletek nagyon régiek, és mindmáig nem vezettek megoldásra, a középiskolát, amelynek végére megfelelő, életképes minőségű román nyelvtudással kellene hogy rendelkezzenek a hallgatók, legtöbbször ilyen élő és használható tudás hiányában zárják. Az egyetemnek *csak* a szaknyelvi tudást kellene nyújtania, a szakmai

kommunikációs készségeket fejlesztenie, és nem a román nyelvismeret alapvető hiányosságait pótolnia.

Valószínű, hogy az RMDSZ-nek kell felvállalnia a román nyelvi oktatás innovatív modelljének és teljes tananyagának a kidolgozását. Valóban, ez állami feladat lenne, de erre várni jelen körülmények között fölösleges (ehhez a projekthez akár román állami finanszírozást is lehet szerezni, de ez nem pótolja a lényegét: a koncepciót és az annak megfelelő megvalósítást a magyar kisebbség részéről). A román nyelv oktatásának hatékonysága attól függ, hogy ezt az oktatási modellt kifejezetten a magyar hallgatókra kell szabni: az anyanyelv sajátosságait figyelembe véve kell oktatni a román nyelvet. Emlékszem egy Székelyudvarhelyen kiadott román nyelvtan könyvre, amelynek magyar diákokat oktató román anyanyelvű szerzője a magyar gyerekek által rendszeresen „elkövetett”, anyanyelvi sajátosságok következményeként megjelenő román nyelvtani hibákra hangsúlyosan tért ki és azokat magyarázta el. Ez a kötet nekem sokat segített a román nyelv elsajátításában (román nyelven végeztem az egyetemet). Ilyen gyakorlati megközelítésben, szakemberek részvételével kellene tankönyveket, gyakorlatokat, oktató videókat – az életkorra szabott, teljes tananyagot elkészíteni.

3. A területi elvű autonómia kérdése

Nem lehet megkerülni a területi autonómia kérdését. Ezt a magyar politikai elit a jelenlegi Romániában valójában megvalósíthatatlannak gondolta és gondolja, az ezért való „küzdelmet” választási célokra használta (az alternatív magyar mikropártokkal való verseny kényszeréből). A megvalósítás politikai lehetőségei rövid- és középtávon is kétségtelenül hiányoznak. Az autonómiatervezetek kezdeményezése, a törvényhozási eljárás elindítása a Parlamentben szintén a romániai magyar választóknak szóló üzenet volt: megtettük, ami lehetséges, ha elbukunk is, harcoltunk. Ez önmagában akár rendben is lehet, ez a taktika napirenden tarthat egy-egy kiemelt kérdést. Viszont oda is vezetett, hogy az előre borítékolható sikertelenség az erdélyi magyarság politikai frusztrációit növeli, és azt a nagyon is téves képzetet kelti, hogy a területi elvű autonómia az egyetlen, varázslatos megoldás „sorskérdéseinkre”, amelyet minduntalan megtagadnak: kitűnő eszköz az ellenségkép reprodukálására. Önmagában a területi autonómia nem varázslatos megoldás. Ráadásul annak érdekében, hogy a politikai vezetőink megőrizhessék bukaresti súlyukat, fenntartsák a lehetőséget, hogy potenciális kormányzati partnerként tekintsenek rájuk, azt kellett sugallniuk, hogy az autonómiatervezetek nem másak, mint a saját választóiknak szóló politikai kommunikáció eszközei, amelyek ezen túl semmilyen egyéb magyarázatot nem igényelnek. Vagyis rettenetes kommunikációs kettősség alakult ki (amely sosem szokott jóra vezetni): egyfelől az autonómia ígérete (délibábja), másfelől az autonómiáról való lemondás üzenete. Egyébként a román közösség irányába való kommunikációban a területi autonómia nem kell tabutéma legyen, de emellett számos más, nagyon fontos probléma létezik, amelyeknek centrális jelentőséget kell biztosítani.

4. A tudatos, tervezett kommunikáció

A jelenlegi politikai kontextusban nagyon nehéz a tárgyalást és a megegyezést a gyengébb félnek – nekünk – kezdeményeznie. Ez kétségtelen ügyességet igényel, sikere bizonytalan, időigénye hosszú. Viszont arra, hogy ebben az irányban nem zajlik folyamatos tevékenység, erőfeszítés: nincs mentség. A román társadalom különböző struktúrái felé megnyitott kommunikációs csatornák elképesztően elégtelenek. Pedig ezeknek a csatornáknak a lehetősége a technológiai fejlődés eredményeképpen megsokszorozódott. A csatornák léteznek, de nem működnek, mert hiányzik az üzenet, amelyet közvetíthetnének. A hatékony üzenet megfogalmazása kétségtelen erőfeszítést igényel, amelyet fel kell vállalni.

Az egyébként valóban létező eredményeinknek a kontextusa mindig a kormány támogatásáért csrébe megkötött politikai alku volt, amit a másik oldal soha, de soha nem meggyőződésből vagy empátia alapján teljesített. Amikor az RMDSZ kormányzati részvételének valós lehetősége megszűnt, az eredmények el is maradtak. Sőt, a meglévő, korábban elért eredmények stabilitása ingataggá vált: bármikor visszavonhatók, korlátozhatók, leépíthetők lettek. Jó példa erre a Közigazgatási törvénykönyv kapcsán a – valóságban eddig is bizonytalanul és kétes minőségben érvényesülő – nyelvi jogok vitája.

A fentiekből következik, hogy nincsen jól strukturált üzenetünk, kommunikációs stratégiánk. Nem csak az RMDSZ-nek, hanem minden intézményünknek (egyetemeinknek, kulturális folyóiratainknak stb.) többet kellene tennie ebben a kérdésben. Az RMDSZ-nek viszont kezdeményező, összehangoló szerepet kellene játszania.

A párbeszéd a másik fél megismerését feltételezi. Akár fókuszcsoportban is tesztelve, ki kell dolgozni azokat az érveket, amelyek lehetséges üzenetünk alapjait képezhetik, amelyekre a román kultúra pozitívan tud reagálni, és amelyre stratégiát lehet alapozni. Néhány felvetés és lehatárolás gyakorlati jelentőségű lehet. Mindenképpen rögzíteni kell, mit tudunk ajánlani az alkuban. Romániának lojális kisebbségre van szüksége. Ehhez viszont az erdélyi magyarnak nemcsak Erdélyben, hanem Romániában is „jól kell éreznie magát”. Rendszeresen ki kell mondani, a politikai kommunikációnak a befogadóra hangolt eszközeivel, hogy nem Erdélyt akarjuk elszakítani. Ellensúlyozni azt a román kultúrába rögzült érzést, hogy mi bármit teszünk, erre törekszünk. Üzenetté kell formálni, hogy identitásunk és kultúránk megőrzése a cél. Azt, hogy leginkább erdélyi elfogyásunk, szerepvesztésünk megállítására keresünk legitim eszközöket. És a folyamatos kudarcélmények hatására – ezek között a legmeghatározóbbak egyike részarányunk folyamatos csökkenése – létrejöhetnek olyan kontextusok, amelyek a radikalizálódáshoz, a destabilizációhoz vezetnek. Ez pedig senkinek sem lehet a célja. A magyarság történelmi erdélyi közösségként, Romániában pedig adófizetőként is jogosult bizonyos közösségi kérdésekben önmaga dönteni.

Jelenlétünk az egész ország számára érték, gazdasági, tudományos, kulturális hozzájárulásunk nem csak a magyar kultúrát, hanem Románia egészét képes előmozdítani. Hogy miért és hogyan, ezt is meg kell tudni magyarázni. Talán egy román nyelvű

programdokumentum is segítene abban, hogy a magyarok miképpen képzelik el az együttélést Erdélyben a jövőben.

Kétségtelenül nehéz elvárásokat megfogalmazni egy olyan állammal szemben, amely román nemzetiségű állampolgárait sem tudja „ittthon” tartani. De mégis a saját feladatunkat el kell végeznünk. Azt is lehet mondani, hogy totális a partnerhiány a kisebbségi jogok fejlesztése terén. De a partnerhiányért is felelősség terhel minket.

A legfontosabb, hogy a korábban említett területi autonómián kívül is létező számos kisebbségi igényt folyamatosan, megfelelő minőségben, alacsony és magas komplexitású változatban és valamennyi csatornán kommunikáljuk. Nagyon sok igényünk és elvárásunk megvalósulásának realitása jóval nagyobb, mint a területi autonómiáé. Az erdélyi magyar közösség hihetetlenül vágyik valamilyen kollektív sikerre, mert Romániában ebben nem igazán volt része.

5. A közös történelemkönyvet megelőzően

A románság politikai kultúráját a mi szempontunkból sajnálatos módon a nyolcvanas évekre véglegesre csiszolt nacionalista, etnicista történelemszemlélet határozza meg. Ez sokszor végtelenül egyszerű képletekből építkezik, ez a sikerének is az egyik titka. A könnyen rögzíthető képlet az évszázadokon át elnyomó szerepben levő magyar és az elnyomás alól felszabaduló román etnikum hierarchikus viszonya, amelyben a pozíciókat a XX. század elején sikerült megfordítani. Az e keretekben gondolkodó értelmiségi, politikus vagy titkosszolgálati vezető számára minden kisebbségi jog, amit elismer az állam, az túlzó ajándék, meg nem érdemelt jutalom, engedmény. Ezt ellen-súlyozni gigászi feladat.

De miért nem készült el egy rövid, a magyar álláspontot, a magyar–román erdélyi együttélést korrekt módon, ugyanakkor újszerűen bemutató, román nyelvű Erdély-történet? Nem kell megvárni a majdani álmodott „közös történelemkönyvet”. Kezdetnek ez is elég, megírása és megvédése is komoly szellemi energiákat igényel. Az RMDSZ ennek a munkának a szervezését, finanszírozását is fel kell vállalja. Ezzel a könyvvel kapcsolatban számos tartalmi ötletem is van, de azok ismertetésére nem ez a megfelelő keret. A lényeg, hogy az erdélyi együttélést hitelesen, valós komplexitását érzékeltető módon kell elemezni, az együttműködés és a kulturális kölcsönhatások vagy a nagyhatalmi beavatkozások következményeinek ismertetésével, mindazokat a témákat és kérdéseket felvetve, amelyek az erdélyiséget és a kompromisszum lehetőségét meghatározzák. Sőt, ezt a kötetet magyarul is érdemes lenne kiadni, hiszen a magyar közösség tudatában sem pontos és korrekt az erdélyi múlt valóságáról alkotott kép. Ha empátiát várunk el, bennünk is kell legyen bizonyos fokú empátia.

6. A kisebbségi törvény és a mulasztásos alkotmányértés

Ebben a körben a legfontosabb annak a ténynek a belföldi és külföldi tudatosítása és képviselete, hogy Románia, mivel nem fogadta el a saját alkotmányában alapvető jelentőségűként kiemelt (organikus törvénynek minősített) kisebbségi törvényt, a mulasztásos alkotmányértés állapotában van. Az organikus törvények a román jogrend és társadalom legalapvetőbb kérdéseit szabályozzák. Az 1991. évi Alkotmány rendszerében előírt valamennyi, legalább két tucat organikus törvényt már rég elfogadta a jogalkotó, egyetlenegy kivétellel: ez a kisebbségi törvény.

A kisebbségi törvényért folyó küzdelem újra a politizálásunk központjába kell hogy kerüljön, ahonnan (megérdemelt helyéről) a területi autonómia kiszorította. Ez a javaslat nem azt jelenti, hogy a területi autonómia nem tartható fenn mint kérdés és probléma: de ne abszolutizáljuk, és ennek tematizálása ne jelentse egyéb fontos kérdéskörök mellőzését. Kisebbségi törvényként nem elég, ha a meglévő jogokat kodifikáljuk, összegyűjtjük. A konszociális demokrácia lehető legtöbb elemét megvalósító kisebbségi törvény szükséges, mert ez lehet több területen is a kulcsa a román–magyar viszonyban való továbblépésnek. A konszociális demokrácia elemeit, ezek célszerűségének, a román érdekekkel való összehangolhatóságának és hatékonyságának magyarázatát hangsúlyosan fel kell vállalni, a politikai és kommunikációs program részévé kell tenni.

7. A kulturális autonómia reneszánsza

A kulturális autonómia, az oktatási és kulturális kérdésekben való öngazgatás lehetősége kulcskérdés. A valódi kulturális autonómia még a Székelyföld vonatkozásában is rendezhetne számos kérdést, ha további közigazgatási decentralizációhoz kapcsolódik (amely igen, az egész országban egységesen valósulhatna meg, és ezt hangsúlyozni szintén kiemelt jelentőségű). A megfelelően folytatott közigazgatási decentralizáció keretei között a kulturális autonómia létrehozhatja szinte azt a helyzetet, amelyet egyébként a területi elvű autonómia realista modelljei megvalósíthatnának (a román részről történő elfogadásuk esetén és feltételével). E kettő együttese megteremtheti azokat a kereteket, amelyekre vágyunk.

Olyan politikai kontextus a jövőben talán kialakulhat, amikor Románia a kulturális autonómiát elfogadja. Az EU- és a NATO-csatlakozás által megteremtett kedvező lehetőség valóban elmúlt. A jövőben mégis jelentkezhet újra kedvező kontextus, azonban ennek előkészítése érdekében most kell lépni. Ha ez nincs „ideológiailag” előkészítve, akkor teljesen bizonytalan lesz, hogy a kulturális autonómia befogadásával pszichológiailag meg tud-e birkózni a román politikum. A rendezés fenntartható jellege a politikai alkukon túlmutatóan legalább minimális empátiát is feltételez, amely sajnos magától nem jön létre.

8. Igazságszolgáltatási nyelvhasználat

Sajnos elhanyagolt kérdés az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználat problémája, amelynek a rendezése szintén komoly előrelépés lehetne. Az 1945-ös Nemzetiségi Statútum szerint *„azok a törvényszékek és járásbíróságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a nem román ajkú, hanem egy más közös nyelvet beszél, kötelesek: a) az illető körzet 30%-át kitevő lakosság tagjai által saját anyanyelvükön kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhetnének; b) a beadványok felett ugyanazon nyelven határozni; c) a felet saját anyanyelvén meghallgatni”*. A konszociális demokrácia azt feltételezné, hogy a bírói és ügyészi pályára való belépésnél nemzetiségarányosan biztosítsanak helyet a bejutásra. Ez a jelenlegi, sokszoros túljelentkezés által jellemzett rendszerben nagyon nehéz politikai feladat. De már az jelentős előrelépés lenne, ha a Magsztratóra Nemzeti Intézetét, amely hiperközpontosított rendszerben, csak Bukarestben nyújt képzést, három alegységre lehetne bontani, és Kolozsváron, valamint Jászvásáron is létre lehetne hozni egy-egy dekoncentrált képzési központot. Az egyetem elvégzésekor a legtehetségesebb, sokszor családalapítás küszöbén levő fiatal jogászaink most sokkal inkább választják az ügyvédi pályát, mert az nem felelel a rendkívül hosszú bukaresti továbbképzést és tartózkodást. A Magsztratóra Nemzeti Intézetének reformja olyan kérdés, ahol az erdélyi román és magyar érdekek egybeesnek. Hogy ebben a körben milyen rosszul állunk, érdemes számokkal is szemléltetni. Becsléseink szerint körülbelül 82 magyar bíró és ügyész van Romániában. Hogy a népességarányunknak megfelelően legyünk képviselve a bírói és ügyészi karban, 358 magyar bírónak és ügyésznek kellene e tisztségeket gyakorolnia. Vagyis a hiány: 276 magas képzettségű magyar jogász.

9. Összegzés

Összegezve, néhány konkrét javaslat a továbbgondolás, pontosítás és bővítés szándékával:

1. A román nyelvi oktatás kompetitív és innovatív modelljének, tananyagának kidolgozása és bevezetése.

2. Az erdélyi román–magyar együttélés valóságára és a közös jövőre koncentráló román (és magyar) nyelvű rövid Erdély-történet megjelentetése, amely nem propagandisztikus módon, hanem szakmailag is hitelesen közvetít akár a kényes történelmi kérdésekben is.

3. Nagyon precízen megtervezett, folyamatos és intenzív kommunikáció román nyelven az erdélyi magyar problémákról, és arról, hogy miért „éri meg” a románságnak is közös megoldásokat keresni ezekre a problémákra. Ebben a kontextusban alapvető célként a konszociális demokrácia egyes elemeinek megvalósítását kell célként kitűzni és megmagyarázni. A kommunikációs eszközöket és lehetőségeket a maguk teljességében kell felmérni, és a tárgyalópartnerhez, akár annak előítéleteihez, információhiányához,

politikai kultúrájához igazítani. Többmodellű kommunikáció szükséges, ami komoly erőfeszítés, de e nélkül nemhogy rövid, de hosszú távon sem lesz előrelépés.

4. Az együttélés ideális modelljét vázoló román nyelvű, rövid programdokumentum megírása.

5. A kisebbségi törvény elmaradásának mulasztásos alkotmánysértésként történő tudatosítása belföldön és külföldön. A kisebbségi törvénynek újra a politikai kommunikáció központi terébe való beemelése.

6. A kulturális autonómia kérdésének, modelljének újragondolása, és az erre vonatkozó szabályozás tervezetének törvényjavaslatként való előkészítése (a korábbi tervek kiindulópontként szolgálhatnak), a kulturális autonómiáról való román nyelvű folyamatos kommunikáció.

7. Az igazságszolgáltatási nyelvhasználat kérdésének az aktív felvállalása, távlatilag a konszociációs demokrácia elvei alapján, rövid távon viszont a Magsztrátúra Nemzeti Intézetének keretein belül a kolozsvári és a jászvásári képzőközpontok létrehozása is jelenthet megoldást.

Az útkeresésnek muszáj folytatódnia.